

fidelment, com a la ponència «Un segle de vida al Lluçanès. Memòries de la Pepa Grilló i Serra», fins a projectes tan ambiciosos com el que ens presenta la ponència «La creació d'un Museu de la paraula: arxiu de la Memòria oral dels valencians (un projecte museogràfic)».

A banda d'aquesta desigualtat, el recull de ponències també és ben il·lustratiu sobre el doble paper de les fonts orals: en alguns projectes són un fi en si mateixes (a la majoria de les ponències presentades), mentre que, en d'altres, són o han estat una tècnica de suport a investigacions de més abast. Sembla aquest un aspecte controvertit, pel que fa al paper de les fonts orals en la investigació històrica: és possible substantiar investigacions concretes en uns pocs testimonis orals sense una adequada contextualització i el necessari contrast amb altres fonts d'informació? Podem parlar, aleshores, pròpiament d'investigacions o hauríem de limitar-nos a parlar de recopilacions (molt útils per altra banda) de testimonis d'uns fets o d'una època concreta?

Sense atrevir-nos a respondre aquestes preguntes, el que sí que podem constatar és la importància que la història oral ha tingut, té i tindrà a l'hora d'ampliar i d'enriquir la investigació històrica amb les aportacions de la gent corrent, de la gent «sense història», i més en un marc de recuperació de la memòria històrica tan favorable com el que vivim actualment a la nostra societat.

Enric Sanllehí i Bitrià

EXPOSICIONS

«Lluís Muncunill. Arquitectura per a la indústria». Produïda pel Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya. Continguts de l'exposició a càrrec de Mireia Freixa i Serra, M. José Ariño i Lacambra, i Míriam Soriano i Val. Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, 2003. Exposició temporal.

Aquesta exposició, una breu retrospectiva de l'obra de Lluís Muncunill, s'ha instal·lat a la banda esquerra de la sala per on s'entra a l'espai d'exposició del museu, ja dins de l'antiga fàbrica. L'exposició proporciona al visitant informació sintetitzada però fonamentalment completa de l'obra de Muncunill dins i fora de Terrassa, encara que amb una preferència per l'obra terrassenca, reflectida en l'estructura organitzativa de l'exposició. Assenyalem també que alguns detalls de l'exposició semblen voler-la convertir en un punt d'informació oficiós per al visitant ocasional de Terrassa (un aspecte força ben aconseguit, val a dir-ho).

Només entrar a la sala ens criden l'atenció dos elements: tres fotografies d'edificis antics de Terrassa (la Torre del Palau, les esglésies de Sant Pere i la casa del Baró de Corbera, a la plaça Vella; hi podrien haver anat dos edificis més: el castell cartoixa de Vallparadís i la basílica del Sant Esperit) disposades a terra, a la tarima lleument elevada que emmarca l'espai de l'exposició, i un plafó a la paret d'un plànol de Terrassa amb el pla urbanístic de Miquel Curet, del 1879, amb

els edificis més importants de Muncunill assenyalats mitjançant cubs tridimensionals, que en mostren fotografies al visitant: el Palau d'Indústries, l'actual Escola Industrial (1903); el magatzem Joaquim Alegre (1904); la casa Baltasar Gorina, 1902; el convent de les Josefines (1901); l'edifici de l'Ajuntament de Terrassa (1900-1903); la Societat General d'Electricitat (1908); la quadra de la fàbrica Yzard (c. 1911); el vapor Aymenrich, Amat i Jover (1908); la Masia Freixa (1910, però en un altre punt de l'exposició es remarca que els treballs van començar el 1905 i que el cos principal de l'edifici estava acabat el 1907), i, finalment, la fàbrica Pere Font i Batallé (1916).

Al costat del plànol esmentat hi ha un petit plafó, «De riera a riera. La ciutat triplica la superfície construïda», que comenta el pla de Miquel Curet; en un altre plafó de doble cara, col·locat aïlladament, la cara que dóna a l'entrada il·lustra «La construcció de la Terrassa industrial», amb el rerefons d'una foto feta a Sevilla el 1865 on es veu, en un edifici, el rètol «Paños de Tarrasa». Tot aquest bloc temàtic és una de les raons per a parlar de «punt d'informació turística» en l'enfocament de l'exposició.

A partir d'aquí entrem en matèria: l'altra cara d'aquest segon plafó ens dóna una brevíssima ressenya biogràfica de Lluís Muncunill: nascut el 25 de febrer de 1868 a Sant Vicenç de Fals, prop de Manresa, el 1891 acaba els estudis d'arquitectura i ve a Terrassa, on el 1894 es casa amb Àngels Palet. Comença amb

un estil eclèctic i conservador, però vora el 1903 fa el canvi cap a l'estil modernista que li ha donat fama. Una omisió important: enlloc no s'indica la data de la seva mort (que es va esdevenir el 1931). Al costat de la ressenya biogràfica, una vitrina ens mostra un dibuix de colors del projecte de panteó per a la família Villegas (1887-1891) i un tinter fet a París a la dècada de 1920.

El que segueix és un enorme plafó, subdividit mitjançant dos blocs incrustats i disposats simètricament; aquest plafó conté la major part de les seccions de què consta l'exposició. La primera d'aquestes seccions és «Un nou tipus d'edifici per a cada funció», en la qual, per una banda, es remarca la principal limitació urbanística a la qual Lluís Muncunill es va haver d'adaptar, que és la parcel·lació de 5 metres d'amplada, típica de Terrassa, i per l'altra s'afirma que Muncunill va aportar un ampli ventall de solucions arquitectòniques a la seva obra. Si fem cas d'allò que se'ns diu a les seccions següents de l'exposició, aquesta última afirmació (certa per a Antoni Gaudí, l'arquitecte que més sembla haver influït sobre Muncunill en la seva millor obra) és qüestionable: Muncunill sembla haver basat i centrat els seus millors edificis en variacions estilístiques molt acusades entorn d'un sol mecanisme: la volta de maó de pla, que s'explica més endavant a l'exposició (amb la possible excepció de l'Agrupació Regionalista, que de totes maneres està conceptualment connectada amb certes tècniques de la masia Freixa, com ara els arcs parabòlics).

Al primer dels esmentats «blocs incrustats» s'hi troben dues seccions. La primera es titula «Una nova arquitectura industrial»; les notes principals assenyalen dues característiques importants d'aquests edificis: les seves grans dimensions i l'aparença luxosa dels magatzems (on, recordem-ho, es realitzaven les vendes). Se'ns indica també que el factor comú entre aquestes construccions de Muncunill és la presència de cobertes fetes amb volta de maó de pla (omnipresent al que queda de pannell). Tot això subratllat per una fotografia de la fàbrica Aymerich, Amat i Jover en construcció amb un grup de persones posant, una foto prou borrosa perquè calgui indicar mitjançant un text quina d'aquestes persones és en Lluís Muncunill. La segona secció s'encapçala amb «La importància del transport» i l'element important aquí, compartint vitrina amb un sac que sembla contenir madeixes de fil despentinades, és una foto del pati, ple de camions, del Condicionament Terrassenc, feta poc després de la seva construcció.

L'element central del pannell gran de l'exposició és un monogràfic sobre la fàbrica Aymerich, Amat i Jover (on, recordem-ho, és ubicada aquesta exposició), construïda entre el 13 de gener de 1907 i l'1 de novembre de 1908. El monogràfic està subdividit en dues parts, «La fàbrica Aymerich, Amat i Jover» i «Els sistemes de construcció. Aconseguir una síntesi entre els mètodes tradicionals de construcció i les noves tècniques». L'element predominant d'aquesta última part és una maqueta de fusta d'una de

les voltes que constitueixen la coberta de la sala principal de la fàbrica; se'n mostra el procés de construcció en tres fases, costat per costat al mateix cos, amb bastides incloses: fonamentalment, una volta de maó de pla amb tirants sobre pilars de ferro que puja inclinada des d'un arc rebaixat a un altre d'el·líptic, composta de capes de rajoles separades per petits envans de maó perpendiculars que permeten crear una cambra d'aire aïllant, un sistema de baix cost i de construcció ràpida (la primera capa es feia sobre una bastida de guia).

Al costat, al mateix segment del pannell, hi ha un apartat titulat «Una extensa producció», on se'ns informa que Muncunill també va treballar a Rubí (on fou l'arquitecte municipal entre 1892 i 1925), a Manresa (també com a arquitecte municipal entre 1924 i 1925), Ripoll, Matadepera, Montserrat i Ullastrell. Cal indicar que algú (que evidentment no té res a veure amb l'organització de l'exposició) s'ha dedicat a arrencar algunes lletres del text en català d'aquesta secció (el text en castellà roman sencer).

En aquest punt hi ha un vídeo interactiu amb pantalla tàctil de control. A part de les dues visites ressenyades més avall, per a poder-lo veure en funcionament aquest redactor va haver de realitzar una tercera visita el 20 de maig d'enguany. Cal fer notar aquest fet, donat que aquest i un altre vídeo comentat després afegeixen molts matisos i dades, no presents als textos escrits, que converteixen la seva consulta en imprescindible i canvien per si sols la

percepció que es pugui tenir de l'exposició. Pel que fa al contingut d'aquest vídeo, després de pitjar la paraula «entreu» podem triar entre tres idiomes: català, castellà i anglès. Ens trobem aleshores una pantalla on podem triar entre una sèrie de criteris de recerca: Edificis (que dona una llista en brut de tota l'obra localitzada de Muncunill), Municipis (Matadepera, Rubí, Terrassa i Viladecavalls), Data de projecte, Tipus d'edifici (Establiment comercial, Habitatge obrer, Industrial, Magatzem, Obra d'infraestructura, Obra pública i Religios), Estat actual (recordem que alguns edificis i obres públiques han estat enderrocats) i Aspectes d'interès. Tots ells donen diferent entrada a una llista única d'edificis i obres de Muncunill, llista que consta de fitxes amb dades tècniques de l'obra, anys de projecte i d'acabament, breu comentari, i foto o dibuix quan es conserva. Cal destacar que la llista en brut ocupa 22 pàgines de menú, a cinc obres per pàgina, si fa no fa, incloent-hi no només els grans edificis sinó també cases obreres, un pont sobre l'antiga riera del Palau, cafès, etc. La majoria, incloent-hi tots els edificis no terrassencs (excepte la Torre de l'Àngel, a mig camí de Matadepera), només es poden consultar aquí, ja que els textos escrits i les fotos dels panells estan centrats en l'obra terrassenca.

Al segon bloc incrustat hi ha dues seccions. La primera es titula «Els habitatges burgesos i les "cases barates"» i té el suport d'una fotografia de l'escala de la casa Joaquina Pujals, de 1897. El text

d'aquesta secció aporta dades interessants sobre la distribució interior típica de les cases «de cinc metres d'amplada» tant burgeses com obreres, tot remarcant que «la dignificació dels habitatges dels treballadors, anomenats "cases barates", és una constant en aquesta època». Allò que potser resulta una mica literari és l'inici del text: «Els habitatges, excepte en casos excepcionals, presenten les dimensions d'un "casal", la repetició del qual dota la ciutat d'una gran harmonia urbana». En tot cas, l'altra cara del bloc és certament valuosa: amb el títol «Artesans i industrials. Col·laboradors», se'ns presenta una llista de les persones que envoltaren Muncunill en la seva feina, com ara Pere Sabater, Josep Capella i Artur Garriga (ebenistes), Pau Bros Marcet i Joan Ricard Taló (serrallers) o Jeroni Aldabó Planas (guixaire). D'industrials, entre d'altres, se'n destaca l'empresa Seguéis Donadeu.

Com a última secció del gran plafó hi trobem «La masia Freixa, un edifici singular. 1905-1910», on se'ns explica que la masia va ser construïda a partir de l'estructura d'un antic magatzem, entre 1905 i 1907, amb l'addenda més tardana d'un pis superior i d'un minaret, acabats cap el 1910. El peculiar sostre de l'edifici és una altra variació de la volta de maó de pla, complementada aquesta vegada per un recobriment d'incrustacions de vidres petits per la part de fora, mentre que la galeria de la façana sud es basa en l'ús d'arcs parabòlics. Una maqueta de l'edifici acabat complementa la secció.

Un darrer plafó, situat al fons de la sala junt a l'entrada a les exposicions permanents, es titula «L'arquitecte i la ciutat» i es divideix físicament en dues meitats. A la meitat esquerra hi ha, simplement, vuit fotografies d'edificis significatius de Muncunill a Terrassa. La meitat dreta és més complexa i es divideix en quatre segments en sentit vertical, dos dels quals, el superior i l'inferior, també contenen fotografies, però en aquest cas d'obres d'altres arquitectes: l'antiga confiteria Vídua Carné, de Joaquim Vancells; el Parc de Desinfecció, de Josep M. Coll i Bacardí; la casa Alegre de Sagrera, reformada per Melcior Vinyals, i el mercat de la Independència, una col·laboració entre Antoni Pasqual i Melcior Vinyals. El segment central inferior conté principalment un text on s'indica que Muncunill, com a arquitecte municipal de Terrassa entre els anys de 1892 a 1903, va fer diverses obres de planejament a l'entorn de la riera del Palau, i també una llista d'obres de Muncunill a Terrassa que, a banda d'una gran part de les ja ressenyades, també hi inclou el Gran Casino (1920), la capella del Santíssim (1907) de la basílica del Sant Esperit, la Torre de l'Àngel (1907) i una «casa barata» feta a la Rambla d'Ègara (c. 1908).

En tot cas, l'element més important de la meitat dreta del plafó és un altre vídeo interactiu amb pantalla tàctil de control, dedicat a mostrar on són les obres de Muncunill a Terrassa, que proposa itineraris a peu des del mNACTEC mateix. Aquest vídeo també estava desconnectat a última hora del 3 de març

d'enguany, però sortosament estava engegat la segona visita que va fer aquest redactor el 4 d'abril. Encara que no tan important com l'altre vídeo, certament afegeix molts matisos a la resta de l'exposició (especialment quan s'esmenta l'afinitat salista de Muncunill, en relació amb el Gran Casino). Funciona així: hom prem determinades marques numerades (amb relació a la llista del paràgraf anterior) a la petita pantalla tàctil, selecciona un determinat edifici de Muncunill a Terrassa i automàticament se'ns mostra la manera d'arribar-hi a peu. També ens mostra d'altres indrets i edificis d'interès que hi hagi durant el recorregut, i s'acaba amb un breu comentari escrit sobre l'edifici triat. En general funciona molt bé i afegeix brillantor a l'exposició. Només dos petits errors: en passar pel carrer de la Fontvella, la denominació de l'edifici és correcta però la fotografia no (és del carrer de Sant Pere); i en una altra banda la foto del Gran Casino està invertida d'esquerra a dreta i l'entrada de l'edifici queda al costat dret. Aquesta pantalla, en tot cas, afegeix més edificis a la llista: el magatzem Miquel Boix; les cases Ignasi Escudé i Galí, Joan Barata i Concepció Montset; la Impremta Ventayol; el magatzem Ramon Matalonga; l'Agrupació Regionalista; el magatzem Alfons Sala; la casa Benet Badrinas; el cafè Colón; el Condicionament Terrassenc i l'Hotel Peninsular.

En tot cas, aquest pannell esdevé per aquest motiu una celebració de la Terrassa modernista, i també l'altre pilar del «punt d'informació turística».

Completen l'exposició un pannel baix sobre la història de la recuperació del vapor Aymerich, Amat i Jover fins a esdevenir la seu del mNACTEC i una maqueta del mateix vapor, aprofitada d'un antic pla de reordenació del seu entorn que no es va dur a terme (aquest fet no s'esmenta a l'explicació, sinó que l'ha d'inferir el visitant; de tota manera, això no li resta utilitat en el marc de l'exposició).

El balanç de l'exposició és força bo. La informació que aporta és prou interessant en conjunt, i els aspectes més tècnics estan presentats de manera clara i entenedora, de forma que hom pot, fins i tot, estudiar tècniques constructives a partir de la informació donada. Els dos punts millorables, en tot cas, són l'excessiva dependència dels vídeos interactius per a apartats prou importants, com per exemple el de l'obra no terrassenca de Muncunill, i un cert «orgull local» (que ha influït en certes decisions sobre com s'havia d'estructurar l'exposició) pel fet de tenir obra d'un bon arquitecte modernista.

Lluís Paloma i Sánchez

La cartoixa de Sant Jaume de Vallparadís. Terrassa: Ajuntament de Terrassa / Regidoria de Cultura/Museu de Terrassa, 2004. (Catàlegs del Museu, 12). 81 p.

Un dels símbols per excel·lència del patrimoni històric (reconegut) de Terrassa és l'anomenat castell cartoixa de Vall-

paradís. Des que a mitjan segle passat la ciutat se'n féu càrrec, aquesta edificació ha estat objecte de diverses reformes exteriors, campanyes arqueològiques i condicionaments interiors. Arran de les obres per construir la nova estació dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya a Terrassa, el Museu de la ciutat ha tingut l'encert d'involucrar l'administració autònoma i l'empresa privada en el finançament de les conseqüents excavacions d'urgència al fossat est del castell. Dels primers resultats produïts per aquesta última campanya arqueològica neix l'exposició que comparteix nom amb el títol del catàleg que aquí ressenyem.

La publicació es divideix en quatre blocs. Al primer, Antoni Moro fa un repàs a les diverses excavacions que s'han dut a terme en l'àmbit del castell cartoixa. Així, entre els anys 1950 i 1952, coincidint amb la museïtzació de l'edifici, es descobrí el tram nord del fossat i el pont d'accés al castell. Trenta anys després, s'acabà d'excavar aquest fossat i es constatà l'existència de sengles fossats als tram sud i est. L'any 1988 es recuperà el material ceràmic extret en la realització d'una rasa. En últim lloc, durant els anys 1991-1993 s'intervingué de nou sobre el fossat nord i, per primer cop, sobre el tram sud, tot descobrint llurs perfils complets (el fossat nord amb una amplada de 10 m i una alçada de 7). A més, es localitzaren restes d'edificacions relacionades amb «una activitat agrícola i ramadera» (p. 9) coetànies al castell.

El segon bloc se centra en l'última intervenció (períodes de gener-maig del 2003 i de setembre del 2003-gener del 2004), dirigida per l'arqueòleg Jaume Díaz i Ortells. L'autor apunta com a gran novetat la descoberta d'una «estructura defensiva que ha sorprès per les seves extraordinàries dimensions» relacionada amb el «primitiu castell» del segle XII (p. 11). Així, el sector est del fossat fa 10 m d'amplada i 5 de fondària, mentre que el sector sud arriba als 12 i als 8 m, respectivament. Aquesta evidència d'una «imponent estructura defensiva ben dissenyada per oferir la màxima seguretat als habitants del castell» (que, de fet, confirma les troballes de les anteriors excavacions) porta l'autor a qüestionar-se la «necessitat» d'aquests elements «en una època de la qual no es coneixen conflictes de caràcter bèl·lic en aquestes contrades» (p. 11). Segons Díaz, a aquesta pregunta «no podem respondre en l'estat actual dels estudis» i apunta com a possible resposta que el castell fos un símbol del poder comtal davant les veïnes esglésies de Sant Pere (p. 12).

A continuació, passa a descriure les tres fases d'amortització del fossat est. La primera (segles XIII-XIV) es deu a la pèrdua de la «funció original defensiva» i el pas dels fossats a «convertir-se en un obstacle per als habitants de l'edifici» (p. 12). D'aquesta fase s'ha extret un conjunt de materials dominat per les ceràmiques i les restes òssies. La primera fase es veu trencada per un període, «cap a finals del segle XIV», en què es produeix un arranjament del fossat (p. 13). Aquest cop,

però, no s'ofereix cap explicació del perquè, tot i que el lector, si està interessat a saber-ho, podrà trobar-la al bloc següent del catàleg (en concret, a les pàgines 19 i 22).

De la segona fase, que coincideix cronològicament amb l'àmbit de l'exposició, en destaca el nodrit grup de ceràmiques decorades, tant catalanes com valencianes. Són nombroses les peces de vaixel·la de taula, ceràmica de cuina i emmagatzematge, i també hi trobem peces singulars com ara un tinter o llànties. També hi trobem objectes de vidre (ampolles, flascons...), de ferro (ganivets, punxons, puntes de fletxa, sivelles) i de bronze (agulles de cap, sivelles...) i, finalment, tornen a aparèixer fragments d'ossos d'animals (en un 60% ovicaprins). Uns animals normalment d'edat avançada, quelcom que mostraria «el poc pes que la carn tindria en la dieta de la comunitat cartoixana» (p. 15-16).

Finalment, la tercera gran fase d'amortització se situa entorn dels segles XVII i XVIII, si bé no s'han trobat tantes peces com a la fase coetània del fossat nord.

Aprofitant aquesta recensió, i a la llum de «l'estat *actual* dels estudis», voldria afegir-hi algunes dades que poden ajudar a entendre millor certs aspectes de la descripció presentada per Díaz. En primer lloc, caldria matisar l'equació castell/estructura defensiva que se'ns presenta com a causant de la construcció de l'edifici. Certament els castells medievals tenen una funció defensiva, sobretot en moments puntuals de guerres i revoltes, però més aviat aquests funcionen

com a estructures repressives contra la població sotmesa. Els «habitants» del castell, que mai no es mencionen (suposo que perquè es dona per sabut), no són sinó la nissaga dels Sal·là-Terrassa, veguers del terme pels Amat-Cardona, que, al seu torn, tenien infeudat el *castrum* terrassenc pel comte de Barcelona.¹ En concret, aquest castell té el seu origen l'any 1110, quan el comte de Barcelona Ramon Berenguer III vengué en franc alou un domini a Berenguer Sal·là, situat «proper a Ègara», amb l'autorització per a edificar-hi una fortalesa.² De mitjan segle XI a l'últim quart del segle XII, els Sal·là-Terrassa són, per delegació comtal i vescomtal, els que *manen* a Terrassa i usdefruitien diverses rendes generades per l'exercici vicarial, a més de detentar nombrosos dominis per tot el terme.³ Evidentment, aquest poder no només era, com en diria Gramsci, «hegemònic», sinó que la força i la violència n'eren components principals i calia (després de conquerir-lo) exercir-lo sobre les comunitats pageses del terme per conservar aquesta posició social de privilegi.

Des del final del segle XII i durant tot el segle XIII, en canvi, el poder comtal (de fet, ja reial) abandona l'estructura jurídica lligada encara a les velles institucions carolíngies per potenciar el seu aparat fiscal a través de les universitats municipals, en què el batlle reial (l'antic administrador de rendes) passava a detentar una bona part de les antigues competències polítiques i judicials de veguers i castlans. De fet, l'any 1183 ja es menciona la cort del batlle a Terrassa

i és en aquests anys que es crea el nucli de la nova vila del Palau de Terrassa (documentada el 1192) a partir de la vella *turre*, seu de la castlania terrassenca.⁴

Els *habitants* del castell de (l'actual) Vallparadís, per tant, si bé mantenen certs ingressos per l'aplicació de l'exercici de la justícia,⁵ perden una part del seu poder i de les seves funcions institucionals i, en conseqüència, la capacitat de mantenir l'*esplendor* inicial de la seva residència. Crec que és en relació amb aquest procés suara resumit que hem d'entendre, d'una banda, l'estructura original del castell a l'inici del segle XII (tot i l'absència de «conflictes bèl·lics») i, de l'altra, que «en un moment indeterminat dels segles XIII o XIV» es trobi la primera fase d'amortització del fossat est, i no tant perquè «ja no hi ha enemic de qui defensar-se» (p. 12).

El tercer gran bloc del catàleg és l'estudi històric fet per Joan Soler sobre la cartoixa de Sant Jaume de Terrassa, primer, i de Vallparadís, a partir de la Pesta Negra (p. 23). L'autor s'ocupa, en primer lloc, de la donació⁶ feta per Blanca de Centelles a l'orde cartoixà de la *domus Terracie*, o castell de(ls) Terrassa, tot matisant l'estudi fet per Salvador Cardús, el qual datava la fundació de la cartoixa el 6 d'octubre de 1344, mentre que, com es pot comprovar al catàleg, aquesta és la data inicial del procés que culminaria el 4 de gener de 1345 amb la inspecció *in situ* dels priors cartoixans de Scala Dei i de Sant Pol de Mar (p. 17). Els motius de la donació semblen tenir relació amb el conflicte entre, principalment, els

Cardona i Blanca de Centelles sobre la jurisdicció del feu d'aquesta *domus*. La donació a un orde religiós «probablement asserenaria i acontentaria les moltes parts laiques implicades» (p. 17). Com el mateix autor fa saber, no està clar per què s'escull l'orde cartoixà.

Soler continua detallant les condicions de la donació (p. 18-20) en alou franc de la *domus* i el seu feu: així, el castell s'haurà de condicionar perquè hi hagi un monestir (església nova, cel·les, biblioteca...), haurà de «protegir-se assegurant les torres, els valls i els fossats» (p. 19) i en dependran els nou masos que configuraven el feu, conjuntament amb els seus habitants i els drets (incloent-hi els mals usos) que sobre d'ells tenien els Terrassa. A partir del domini cartoixà, precisament, serà quan aquest feu passarà a instituir-se i a ser conegut com a Quadra de Vallparadís (p. 23), jurisdiccionalment independent de Terrassa fins al 1830.

Un cop els cartoixans es fan càrrec del seu monestir, entre els anys 1345 i 1352, es duen a terme les reformes més importants i es dota d'autoritat jurídica el nou priorat. S'edifica l'església situada a l'actual sala del Tinellet i es construeix el prelador, «lloc on els monjos es reunien per prendre les decisions ordinàries i les més importants de la comunitat» (p. 21), espai fins ara conegut com a sala capitular. A més, reben la protecció i el guiatge reial per part de Pere III l'any 1346 i, a instància del prior de La Chartreuse, la concessió feta per Climent VI l'any 1352 dels privilegis i les exempcions i immunitats de què gaudien la resta de monestirs cartoixans.

L'estructura del monestir, un cop consolidat, passà a ser encapçalada pels diversos priors (trobem un priorologi que, si bé completa els anteriors, no es pot considerar tancat), que, curiosament, acostumaven a exercir també als altres dos priorats catalans, i els monjos. D'aquests, se'n significaven el vicari, que actuava de prior en absència seva; el conrer, o administrador del monestir, i el sagristà. Tot plegat, no passava dels nou conventuals (p. 25-6). Als monjos, cal afegir-hi els eventuals donats i conversos que cedien els seus béns a l'orde. Els primers continuaven residint a l'exterior del monestir, mentre que els segons hi residien a dins, però com a seglars. Evidentment, aquesta era una font de rendes no gens menyspreable, que, afegida a les donacions testamentàries o d'altres adquisicions (com la del castell de Pera), permetia als solitaris per a Déu continuar amb llurs pregàries.

L'autor, a més, ofereix una breu síntesi de les principals característiques de l'orde cartoixà i alguns episodis significatius de la història de la cartoixa de Sant Jaume i de les seves relacions amb la vila terrassenca, com els conflictes entre la jurisdicció civil i l'eclesiàstica amb el dret d'asil d'alguns criminals i l'ús de la cartoixa com a força a partir dels anys 70 del tres-cents (p. 22).

La història de la cartoixa de Sant Jaume arribà a la seva fi el gener de 1414, quan l'orde dels carmelites se'n féu càrrec després de la venda feta per l'últim prior cartoixà Domènec Bonafé l'any anterior. El 1433, els cartoixans terrassencs s'ajuntaren de

manera definitiva amb els de la comunitat de Sant Pol de Mar, a Montalegre.

El quart bloc és, pròpiament, el catàleg de les peces exposades, elaborat per Jaume Díaz, Francesc X. Florensa i Joan Piera. En total són 80 peces, entre ceràmiques, objectes de vidre i de metall. Cada objecte està presentat mitjançant unes excel·lents fotografies de colors acompanyades d'una fitxa tècnica que, a més del corresponent croquis, indica la signatura museística, la cronologia de la peça, la seva forma (per entendre'ns, què és), el tipus, les dimensions, la seva funció i eventuais observacions. Finalment, s'hi adjunta una bibliografia sobre la cartoixa i una d'específica sobre la ceràmica medieval, per a aquells que vulguin aprofundir en sengles temes.

En resum, es tracta d'un catàleg i una exposició que permeten apropar als ciutadans un espai i un temps força allunyats i que posen de manifest l'interès d'estudiar un mateix objecte des dels registres arqueològic i documental alhora. De fet, cal demanar a les institucions municipals encarregades que aquest tipus de col·laboració esdevingui sistemàtica, sobretot perquè així les investigacions gaudirien, de bon començament, d'un marc teòric i metodològic coherent, que donaria de ben segur resultats que permetrien generar un coneixement històric de gran qualitat. Es tracta, per tant, d'un curós estímul per a la recerca sobre la Terrassa baixmedieval i cal agrair al Museu de Terrassa la dedicació esmerçada.

Vicenç Ruiz i Gómez

1. Vegeu el dossier central de *Terme*, 15.
2. CARDÚS, Salvador. *El castillo cartuja de Vallparadís. Visión històrica*, Terrassa: Junta Municipal de Museos, 1969, p. 13
3. A més del dossier de *Terme* comentat, un simple repàs a les edicions documentals altmedievales que comprenen documentació terrassenca és força alligonador: PUIG, P. *Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomataris dels segles X i XI*. Barcelona: Fundació Noguera, 1995; PÉREZ, X. *Diplomataris de la cartoixa de Montalegre (segles X-XII)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1998; PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. *Diplomataris de les esglésies de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera, 2001. De fet, l'editat com a «Diplomataris de la cartoixa de Montalegre» no fa res més que recollir els primers documents del fons de Montalegre, conservar actualment a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en el qual trobem, ara sí, el diplomataris (és a dir, el conjunt de diplomes generats) de la família Sal·là-Terrassa. Sobre aquesta edició, vegeu la recensió feta per Joan Soler a *Terme* (número 14, p. 92).
4. Sobre l'establiment de la cort del batlle i el naixement de la municipalitat terrassenca, vegeu la introducció de: CARDÚS, Salvador. *Ordinacions de bon govern de la Batllia de Terrassa (1299-1625)*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajóana, 2001. És clar que, tot i aquesta pèrdua parcial de poder, la nissaga dels ara ja anomenats Terrassa no entrà pas en decadència, malgrat que hagué de cercar noves fonts d'ingressos en les aliances matrimonials amb d'altres nissagues de magnats (els Santvicenç, Calders, Centelles...).
5. De fet, aquestes rendes, com es posa de manifest a l'estudi de Joan Soler, dins el present catàleg, van ser cedides al rei per Blanca de Centelles, com a compensació en el moment de la complexa donació del feu dels Terrassa als cartoixans.
6. Tant la donació com els documents principals als quals fa referència l'autor estan editats, amb un generós regest en català, en un apèndix documental que trobem al final de l'estudi històric.

Sant Pere de Terrassa (1800-1904). L'altra cara de la industrialització. Exposició sobre la història del municipi de Sant Pere de Terrassa. Arxiu Històric Comarcal de Terrassa (maig-octubre del 2004).

La industrialització de la producció de teixits de llana ha estat, sense cap mena de dubtes, el fenomen històric de més transcendència i implicacions a llarg termini que s'ha esdevingut en la història de Terrassa i la seva zona d'influència. La ciutat ha estat, fins fa relativament pocs anys (la crisi dels anys 70 i 80 del segle XX), un important nucli llaner i aquest fet va deixar una profunda petja en l'urbanisme i les estructures socials i econòmiques. Al llarg dels darrers anys, aquestes marques s'han anat esborrant en favor d'un disseny de la ciutat més adaptat a les noves condicions. Alguns elements de passat industrial s'han mantingut com a símbols de la ciutat i de la seva història: xemeneies, magatzems, cases de magnats, etc. Es tracta d'una simbologia atractiva i de fàcil comprensió i els espais ben definits són necessaris per bastir una imatge turística que permeti «vendre la ciutat», en una època d'expansió de la demanda de serveis culturals.

Fer servir la història com a sac d'on treure productes destinats al mercat turístic o a la creació de mites que donin suport a projectes diversos porta pràcticament sempre a la simplificació dels propis discursos històrics. La història de Terrassa és, evidentment, quelcom més

que els símbols abans esmentats. L'exposició «Sant Pere de Terrassa (1800-1904). L'altra cara de la industrialització», a banda de commemorar el centenari de la reunificació de Sant Pere i Terrassa, vol incidir en un dels molts oblits i simplificacions que comporta la història vista com un producte exclusivament venal. La història és sempre complexa, diversa i contradictòria. Pràcticament mai no és un camí únic vers un definitiu objectiu de futur, per molt clar que ara ens sembli a nosaltres des de la perspectiva que ens ofereix el pas del temps. L'exposició que comentem ens descobreix un buit historiogràfic concret: el passat rural —malauradament, a Terrassa, n'hi ha molts d'altres— i és obligació d'una historiografia seriosa tenir-los tots en compte.

A l'exposició podem trobar diferents materials. Destaquem una petita mostra d'eines del fons del Museu d'Història de Terrassa relacionades amb el conreu de la vinya i la producció de vi, el sector més important de l'economia santperenca del segle XIX. També apareixen un seguit d'interessants fotografies que permeten una aproximació al paisatge agrari i humà de la zona al final del segle XIX i les primeres dècades del XX. El gruix de l'exposició està format, però, per documents originals de l'Arxiu Històric de Terrassa que reflecteixen variats aspectes de la vida municipal: l'evolució de la població, el naixement del municipi, el poder polític i social dels hisendats, les activitats econòmiques, les masies, les condicions de vida, les escoles i les noves

tecnologies a Sant Pere de Terrassa. Del conjunt d'aquests documents d'arxiu, en destacarem el parcel·lari de l'Amillament de l'any 1858, un exhaustiu treball topogràfic elaborat amb els mitjans i recursos de mitjan segle XIX on apareixen minuciosament dibuixades les parcel·les dels diferents propietaris. Tots els materials es presenten amb interessants annexos explicatius.

Una de les aportacions més interessants de l'exposició és el mapa del terme municipal de Sant Pere a mitjan segle XIX, del qual cal remarcar la precisió dels límits parroquials, la cronologia, l'extensió superficial dels diferents termes i la localització de les masies i els nuclis parroquials. En tractar-se d'una cartografia històrica, potser s'hauria pogut dissimular l'impacte del creixement urbà de Terrassa marcant-ne solament l'actual perímetre, una imatge que permetria atorgar al terme de Sant Pere tota la seva importància. Seria bo que ulteriors exposicions també aportessin materials inèdits d'aquesta categoria.

Les relacions entre Sant Pere de Terrassa i Terrassa han estat complexes. Fins a l'any 1562, la vila i l'extens terme agrari que la circumdava formaven una sola universitat i tenien el mateix batlle. Entre el 1562 i el 1800, Sant Pere va tenir universitat diferent de Terrassa, si bé compartien el mateix batlle. Del 1800 al 1904, batlle i ajuntament van ser totalment independents de Terrassa. Com ens ha recordat el motiu de l'exposició, una gran part del terme de Sant Pere va ser annexionada al de Ter-

rassa l'any 1904. El període 1800-1904 coincideix amb la fase de més gran autonomia institucional del municipi santperenc i això permet donar coherència als materials de l'exposició, molts d'ells del segle XIX.

Una visió històrica de Sant Pere a més llarg termini que la dominant a l'exposició hauria de tenir en compte que les comunitats pageses del passat funcionaven amb unes lògiques que anaven més enllà de la seva definició dins d'un marc institucional extern, ja fos la universitat o l'ajuntament. La comunitat pagesa no és un fenomen del segle XIX ni, en el cas de Sant Pere de Terrassa, va néixer amb la independència de l'any 1800. A més, cal tenir en compte que, a les comunitats pageses, l'Església i les xarxes de dependència personals i familiars acomplien importants funcions aglutinadores des d'antic i de forma més determinant que els dèbils poders públics. La manca d'una prou àmplia historiografia ha fet que aspectes tan importants com aquests no apareguin prou explícitament a l'exposició.

Els historiadors han dedicat molta atenció a l'estudi de la història industrial i política de la Terrassa dels segles XIX i XX. En canvi, hi ha un important buit historiogràfic pel que fa la història agrària en concret, i als períodes anteriors al segle XIX en general. Omplir aquest buit es fa cada cop més necessari, en la mesura que la gènesi de la moderna economia industrial iniciada abans del segle XIX de ben segur que va estar condicionada per l'entorn agrari de la zona. Les activitats

agràries van acompanyar els terrassencs fins i tot en els moments de més plena industrialització. Seria bo que l'exposició «Sant Pere de Terrassa (1800-1904). L'altra cara de la industrialització» ens fes reflexionar sobre aquestes qüestions.

Pere Roca i Fabregat

Terrassa fa un milió d'anys. Terrassa: Ajuntament de Terrassa / Regidoria de Cultura, 2003. (Catàlegs del Museu, 11).

El mes de maig de l'any passat el Museu de Terrassa, en col·laboració amb l'Institut de Paleontologia Miquel Crusafont, de la Diputació de Barcelona i del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i amb el patrocini de Mútua de Terrassa, va organitzar una exposició sobre les troballes efectuades al jaciment de Cal Guardiola.

Per al Museu de Terrassa va suposar tot un repte l'organització de l'exposició, ja que era la primera vegada que es presentaven unes troballes que no estaven relacionades amb l'activitat humana –tant al nivell de l'execució com de la presència al jaciment–. Parlar de Cal Guardiola suposava parlar de les troballes d'una excavació paleontològica i dels resultats del seu estudi, que van permetre identificar les restes vegetals, animals, el tipus de clima i la geologia que hi havia a la zona de Vallparadís fa un milió d'anys.

L'estudi de Cal Guardiola és dels més exhaustius realitzats fins aquest moment

del període del pleistocè, ja que van analitzar-se totes les restes localitzades, per minúscules i imperceptibles que fossin. Es tracta d'una excavació en què el fòssil director, el que permet donar una cronologia, no són la ceràmica ni la numismàtica, sinó les restes que vénen del món animal (ossos de fauna) i vegetal (gramínies, troncs), i són aquestes les que han de permetre datar-la.

L'exposició

L'exposició sobre les troballes de Cal Guardiola es va desenvolupar en dos espais diferents: la sala d'exposicions temporals del Museu de Terrassa, al castell cartoixa de Vallparadís, i l'exterior del castell, en una zona molt pròxima al lloc on van aparèixer les restes arqueològiques. No era pas una exposició fàcil, ja que el llenguatge s'havia d'adequar al visitant perquè fos al màxim d'entenedor.

A l'interior del castell, l'exposició estava dividida en diferents àrees temàtiques: informació sobre la història de la troballa, definició dels temps geològics, definició sobre el període de Cal Guardiola –el pleistocè–, context geològic del jaciment, tècniques d'execució de l'excavació arqueològica, tècniques de restauració dels materials paleontològics, estudi de les principals restes conservades i exposició de les restes més interessants i representatives del jaciment. Tota aquesta informació va anar acompanyada de textos, imatges (destaca un diorama projectat i algunes imatges animades) i gràfiques, per a fer-la més entenedora.

S'han de destacar els dibuixos i imatges que ens mostren com seria el parc de Vallparadís i la zona de Cal Guardiola en aquell moment, com un gran espai a l'aire lliure, amb els diferents animals que hi conviuen.

A l'exterior del castell, dins del parc de Vallparadís, visibles des de la finestra mirador situada al claustre del castell cartoixa, s'han col·locat dos elements expositius que quedaran de manera permanent al parc. Per una banda, tenim les escultures de dimensions reals de dos hipopòtams que recreen la fauna de la zona fa un milió d'anys, l'un de cos sencer i l'altre sortint de l'aigua. Després de la sorpresa inicial d'alguns ciutadans, han quedat integrats de manera permanent i són un bon referent per a moltes persones, sobretot per als nens. El segon element és la reconstrucció parcial d'un tall estratigràfic del jaciment.

El catàleg

El catàleg que acompanya l'exposició presenta els mateixos espais que aquesta, ampliant-ne algunes dades, amb un extens glossari al final on s'explica el significat d'aquells mots específics del llenguatge tècnic emprat al text.

El catàleg presenta dues parts principals: per una banda, tota la informació sobre la troballa i el jaciment, acompanyada per imatges i gràfiques, i, per l'altra, el catàleg de peces exposades. Aquesta darrera part està molt ben representada, ja que en el cas de les restes òssies es reproduïx la foto actual de l'os, acompanyada d'un dibuix de l'animal al qual pertanyia i les seves característiques.

El cartell

La publicitat de l'exposició va acompanyada d'un cartell amb un disseny diferent del que fins aquell moment s'havia usat per a les exposicions del Museu. Els amants del cinema hi trobaran un record de la mítica pel·lícula *Fa un milió d'anys*. Aquest cartell no ha estat a recer de polèmiques entre diferents col·lectius, pel seu disseny poc usat en el grafisme que es fa actualment, de línies molt més avantguardistes, i per la imatge de la dona que hi apareix, que és ben diferent de la dona actual. Personalment, trobo el cartell molt simpàtic i que reflecteix la idea que es pot tenir dels pobladors de la Terra fa un milió d'anys: la manca d'actuacions arqueològiques com les de Cal Guardiola ens mostrava una Terra on es barrejaven diferents animals (alguns que ja estaven extinguits) amb els humans, uns humans d'un aspecte molt semblant al d'ara. En certa manera, l'exposició desmitifica la imatge que dona el mateix cartell i l'acosta a la realitat.

M. Gemma Garcia i Llinares